

PODNIKATEĽSKÉ PROSTREDIE A MIKROEKONOMICKÁ NEROVNOVÁHA

Viktória Bobáková

Podnikovohospodárska fakulta Ekonomickej univerzity Košice

The entrepreneurial and bank sectors as well as the state should take part at the microeconomic equilibrium problem solving. Partial and isolated solutions will not be successful. Each of the mentioned subjects has the same responsibility. That is why it is very important to improve the entrepreneurial sector and the bank portfolio as well as to make the government spending more real in terms of the caterogies of budget.

Úvod

Sprievodnými javmi súčasnej etapy transformácie ekonomiky sú: pasívna platobná bilancia, deficit štátneho rozpočtu, inflácia, devalvácia, nezamestnanosť a nepriaznivá finančná situácia podnikov. Uplatňované nástroje hospodárskej politiky sú málo účinné, prejavuje sa zosilnené pôsobenie vonkajších činiteľov na ekonomiku krajiny. Riešenie týchto nepriaznivých sprievodných javov vyvoláva potrebu venovať väčšiu pozornosť ako doteraz mikroekonomickým otázkam a hlavne problémom ekonomickej rovnováhy. V príspevku sa pokúsime identifikovať parametre a faktory pôsobiace na podnikateľské prostredie a tým aj na mikroekonomickú rovnováhu, pričom pozornosť sústredíme hlavne na možnosti a úlohu finančnej politiky.

1. Nerovnováhy v podnikateľskej sfére.

Rovnováha sa vo všeobecnosti definuje ako relatívne stály stav sústavy spôsobený tým, že podstatné vplyvy určujúce tento stav sa vyrovnávajú a tým udržujú jeho stálosť. Rovnováha je statická, ak sú obidve strany, resp. všetky časti sústavy v pokoji a dynamická, ak sú navzájom protichodné. Vo väčšine teoretických prác sa stretávame s týmto chápaním rovnováhy. „Rovnováha – equilibrium. Stav, keď je ekonomický subjekt v pokoji, alebo keď sily pôsobiace na tento subjekt sú v rovnováhe, takže nie je tendencia k zmene.“¹ Rovnováha má nespočetne veľa podôb. My sa sústredíme na mikroekonomickú rovnováhu.

Mikroekonomickú rovnováhu môžeme definovať ako stav alebo úroveň outputu, pri ktorej firma maximalizuje svoj zisk zohľadňujúc všetky obmedzenia, ktorým je vystavená, stav, keď je ekonomický subjekt v pokoji, alebo keď sily pôsobiace na tento subjekt sú v rovnováhe. Mikroekonomická rovnováha sa prejavuje v dvoch formách:

1. rovnováha firmy,
2. rovnováha individuálneho spotrebiteľa.

Rovnováha firmy sa definuje ako stav alebo úroveň outputu, pri ktorej firma maximalizuje svoj zisk zohľadňujúc všetky obmedzenia, ktorým je vystavená a preto ju nič nepodnecuje zmeniť objem outputu, teda množstvo produkcie alebo cenu. V štandardnej teórii firmy to znamená, že firma si zvolila objem outputu, pri ktorom sa hraničný príjem rovná hraničným nákladom. Stabilitu môže firma dosiahnuť iba vtedy, ak pozícia firmy pri pôsobení vonkajších síl zostane nezmenená. Znamená to teda, že firma nesmie byť vystavená trvalému

¹ Samuelson, P.A.-Nordhaus, W.D.:Ekonomía, 13. vydanie, Bratislava 1992, s.536

ekonomického tlaku, t.j. dlhodobému pôsobeniu vonkajších síl a trh musí byť dostatočne veľký pre optimálne fungovanie primeraného počtu firiem.

Rovnováha individuálneho spotrebiteľa sa dosahuje vtedy, ak spotrebiteľ maximalizuje užitočnosť, t.j. rozhodol sa pre takú kombináciu tovarov, ktorá pri danom dôchodku a daných cenách najlepšie uspokojuje jeho potreby. Nie je našim cieľom prispieť k obohateniu týchto diskusií. Z hľadiska cieľa, ktorý sme si určili, sa sústredíme predovšetkým na rovnováhu medzi zdrojmi a potrebami, pretože práve ona je základnou príčinou mikroekonomickej rovnováhy.

Na definovanie rovnováhy resp. nerovnováhy firmy existuje v teórii rôznorodý názorov. V teoretických prácach, zaoberajúcich sa nerovnováhou firiem v podmienkach transformácie sa mikroekonomická nerovnováha často chápe ako nerovnováha medzi zdrojmi a potrebami. „Súčasný stav ekonomiky...je poznačený... prehĺbenou nerovnováhou medzi zdrojmi a potrebami.“² J. Nemeč mikroekonomickú nerovnováhu definuje ako „...prevahu akútnych reprodukčných potrieb (predovšetkým potreby obnoviť a modernizovať fixný kapitál v podnikoch...)“ ktorá sa na podnikovej úrovni prejavuje „...akútnym nedostatkom peňažných prostriedkov...nízkou rentabilitou výroby.“³

Nerovnováha v slovenských podnikoch je predovšetkým nerovnováhou medzi zdrojmi a potrebami. Práve táto nerovnováha je základom mikroekonomickej nerovnováhy. Veľmi často sa ako príčiny mikroekonomickej nerovnováhy uvádzajú: nerovnováha prevzatá z predchádzajúceho obdobia, nevyjasnenosť a nezrelosť vlastníckych vzťahov, neskúsenosť vlastníkov a manažérov podnikov s riadením podnikov v podmienkach trhového mechanizmu. Činiteľov, ktoré ovplyvňujú mikroekonomickú nerovnováhu je však oveľa viac: inflácia, rozsah investícií, objem úspor, množstvo peňazí v obehu, cenový vývoj v oblasti komodít i peňazí a pod.

Vláda, v rámci prijatých opatrení doteraz riešila len prejavy mikroekonomickej nerovnováhy, ale neriešila podstatu problému, a tým je odstránenie jej príčin. Pre riešenie tohto problému je potrebná zásadná reštrukturalizácia podnikovej sféry s konsolidáciou bankového sektora a zosúladením všetkých zložiek hospodárskej, najmä finančnej politiky. Nedokonalý trh totiž vyžaduje účinný regulačný mechanizmus. Nesporné taktiež je, že nevyhnutná je aj koordinácia zabezpečujúca určitú previazanosť rozhodnutí jednotlivých ekonomických subjektov.

Najväčšie nefinančné podniky zaradené do rebríčka TREND Top 200 v roku 1999 ako celok skončili v strate. Hoci celkový zisk pred zdanením dosiahol 3,85 mld. Sk, po zdanení podniky Top 200 vykázali stratu 9,1 mld. Sk čo je o 10 mld. Sk menej ako v predchádzajúcom roku. V roku 1999 17 podnikov dosiahlo čistý zisk väčší ako 100 mil. Sk a 17 podnikov čistú stratu väčšiu ako 100 mil. Sk. Najziskovejších 17 podnikov vyprodukovalo 12,1 mld. Sk čistého zisku, ale 17 najstratovejších podnikov malo čistú stratu až 22,7 mld. Sk.

Lepšiu ziskovosť dosiahli najmä podniky s prirodzeným monopolným postavením na trhu. Druhú skupinu tvorili podniky so zahraničnou kapitálovou účasťou. Mnohé podniky z tejto skupiny prekonalí obdobie začiatkových strát a začínajú dosahovať lepších výsledkov. Väčšina stratových podnikov bola v strate aj v predchádzajúcich rokoch.

² Prachár, I.: Niektoré problémy nerovnováhy slovenskej ekonomiky a jej súvislosti s transformáciou systému. Ekonomický časopis 44, 1996, č. 12, str. 921

³ Nemeč, J.: Privatizácia sa končí a efekt žiadny. Hospodárske noviny, 11.12.1996

S výnimkou jedného podniku všetky podniky, ktoré v minulom roku vykázali stratu viac ako 2 mld. Sk boli štátne, alebo pod vplyvom štátu.

Tab. č. 1 Nefinančné podniky v SR podľa zisku pred zdanením za rok 1999.

		Zisk pred zdanením 1999 v tis. Sk	Zisk pred zdanením 1998 v tis. Sk	Zmena v %	Zisk po zdanení 1999 v tis. Sk	Zisk pod zdanení 1998 v tis. Sk	Zmena v %
1.	SPP,š.p.Bratislava	12 363 163	8 574 139	44,2	4 098 171	1 674 409	144,8
2.	Volkswagen Slovakia,a.s	2 993 369	604 749	395,0	2 999 823	22 737	13 093,6
3.	Slov.telekom.a.s.	2 320 556	2 061 426	12,6	2 058 570	423 118	386,5
4.	Slov.internat.tabak,a.s.	791 961	529 815	49,5	393 352	270 274	45,5
5.	Transpetrol, a.s.	621 289	619 904	0,2	349 019	283 050	23,3
6.	Tipos a.s.	570 090	423 409	34,6	98 119	30 678	219,8
7.	Slovalco a.s.	415 622	55 881	643,8	124 884	- 98 961	-
8.	Chemosvit a.s.	346 351	182 385	89,9	368 182	176 621	108,5
9.	Whirlpool Slovakia a.s.	323 831	41 028	689,3	126 651	-2 147	-
10.	OMV Slovensko, s.r.o.	300 647	238 440	26,1	161 261	126 228	27,8

Prameň: Trend, roč. 10, č. 24/2000

V slovenských podnikoch existuje napätie medzi dosahovanými príjmami a zdrojmi. Je to výsledok poklesu ziskovosti, nízkej produktivity práce na jednej strane a vysokou úrovňou úrokových sadzieb a vysokým daňovým a odvodovým zaťažením na druhej strane.

Na túto situáciu reagujú podniky selektívnym platením jednotlivých finančných záväzkov, čo znamená, že časť záväzkov zostáva neuhradená. Takto sa nerovnováha medzi príjmami a výdavkami premieta do nárastu platobnej neschopnosti, nárastu daňových a colných nedoplatkov a nárastu neplatenia do poisťných fondov.

Obnovenie rovnováhy je možné dosiahnuť tým, že podniky sa budú snažiť o zvýšenie dosahovanej ziskovosti a teda zdrojov podniku a štát znížením daňových, odvodových a úverových povinností, čo je však limitované stavom rozpočtového hospodárenia, situáciou poisťných fondov a reštrukturalizáciou portfólia komerčných bánk. Existuje aj ďalšia možnosť: približovanie príjmov a výdavkov. Maximálna úroveň dosahovaného zisku je pri domácej produkcii v súčasnosti 2,5-3%. Akékoľvek zvýšenie nákladových povinností nepovedie k dosiahnutiu rovnováhy, ale k prehĺbeniu nerovnováhy na podnikovej úrovni.

Neustále legislatívne zmeny, zmeny daňových a iných povinností vedie k tomu, že podniky nemôžu zostavovať plány tak, aby dosiahnutie rovnováhy bolo cieľom podnikovej stratégie. Splátkové kalendáre záväzkov pre komerčné banky sa tak stávajú nereálnymi a na druhej strane sú nútené podniky pri nedostatku zdrojov manévrovať medzi rôznymi druhmi nákladových, odvodových a daňových povinností.

Keďže dôležitým činiteľom vzniku a pretrvávania mikroekonomickej nerovnováhy je predovšetkým nedostatok finančných prostriedkov, možnosti riešenia môže ponúknuť finančná politika štátu a finančné riadenie podniku. Riešenie tohoto problému je možné len za predpokladu interakcie všetkých subjektov zainteresovaných na dosahovaní rovnováhy: štátu, podnikov, bánk. Všetky subjekty musia byť zainteresované na tvorbe zdravého podnikateľského prostredia. Práve vinou deformovaného podnikateľského prostredia dnes už ani priemerný podnik v dôsledku nesúlady finančných zdrojov a potrieb nemá dostatok vlastných síl na záchranu.

2. Finančná politika

Podnikateľská činnosť sa v trhovej ekonomike uskutočňuje na princípe samoregulácie. Zasahovanie do základných otázok podniku je nevhodné. Napriek tomu sa ukazuje ako efektívne, ba nevyhnutné, keď v určitej situácii, v konkrétnej podobe vstúpi štát ako významný faktor tvorby podnikateľského prostredia. Ide o určitú formu zastupovania (suplovania) trhu, v záujme riešenia problémov v tomto prostredí, ktoré vznikli v dôsledku nedokonalého fungovania trhu. Riešenie niektorých problémov by bolo možné riešiť aj samoreguláciou, ale v dlhom časovom horizonte, so značnými nákladmi. Podpora najmä investičných aktivít podnikateľských subjektov za účelom odstránenia nedokonalostí trhu realizovaná ako výdavok štátneho rozpočtu je teda postup, ktorý nie je v nesúlade s princípmi fungovania trhového mechanizmu.

Veľký vplyv na podnikateľské prostredie má finančná politika štátu. Vhodne zvolenou sústavou nástrojov môže tak štát vplývať na mikrosféru, podporovať iniciatívu, podnikavosť, súťaživosť a zodpovednosť podnikateľských subjektov za dosahované výsledky. Využíva nástroje rozpočtovej, daňovej, colnej, cenovej a príjmovej politiky. Hlavnou úlohou finančnej politiky je vytvárať stabilné, neinflačné, ale zároveň náročné prostredie, v ktorom môžu ekonomické subjekty s príslušnou mierou podnikateľskej istoty vykonávať svoju činnosť. Svoj vplyv môže realizovať len tak, aby sa ním nedeformovalo pôsobenie trhových síl. Prostredníctvom svojich nástrojov môže finančná politika v pozitívnom i negatívnom zmysle pôsobiť na realizáciu štrukturálnych zmien, na podporu investovania, konkurencieschopnosti a v konečnom dôsledku na mikroekonomickú rovnováhu.

Z hľadiska cieľa nášho príspevku sa sústreďme na nástroje rozpočtovej politiky. Štátny rozpočet je koncentrovaným nástrojom utvárania makroekonomickej rovnováhy a v nadväznosti na túto rovnováhu aj nástrojom ovplyvňovania mikroekonomickej rovnováhy. Štátny rozpočet syntetizuje v sebe prejavy a dopady pôsobenia komplexu všetkých ekonomických politík vo viacnásobnom vrstvení od národohospodárskej, cez odvetvovú až po mikrosféru. Práve funkčnosť štátneho rozpočtu ako komplexného finančného nástroja na vytváranie rovnovážnosti a redukciu nerovnováhy treba považovať za prvoradú.

Dôležitá je úloha štátneho rozpočtu z hľadiska pridelovania finančných prostriedkov podnikateľskej sfére, najmä pomer dotácií štátu k iným formám pomoci. Tento nástroj však poskytuje len malé možnosti aktívnej ekonomickej aplikácie. Dôležité je preto požadovať a kontrolovať hospodárnosť využívania prostriedkov pridelených na konkrétnu úlohu s väzbou na optimalizáciu ich efektov.

Ovplyvňovanie podnikateľského prostredia nástrojmi rozpočtovej politiky je nesporné. Problém vplyvu rozpočtovej politiky spočíva vo vyriešení dvoch otázok:

1. optimálnej kombinácie nástrojov rozpočtovej politiky,
2. miere participácie rozpočtovej politiky.

Základným kritériom využívania investičných a neinvestičných dotácií do podnikovej sféry je akcelerácia dosahovania cieľov podnikovej sféry kompatibilných s cieľmi štátu. Zlepšené výsledky podnikateľského sektora by sa časom prejavili v podobe vyšších daňových príjmov.

Štátny rozpočet využíva celý rad ďalších finančných nástrojov. Prvú skupinu z nich tvoria nástroje určené na zabezpečenie príjmov štátneho rozpočtu: dane, clá, poplatky.

Daňová politika je najvýznamnejšou súčasťou rozpočtovej politiky. Jej význam spočíva predovšetkým v ovplyvňovaní podnikateľského sektora. V podnikateľskej sfére funkčnosť dane vystupuje ako súčasť nákladov, ako zdanenie výnosov alebo zisku. Práve v tom spočíva význam funkčnosti dane ako spojnice medzi makro a mikroúrovňou. V tejto súvislosti vyvstáva otázka daňového zaťaženia. Tlak na maximalizáciu príjmov rozpočtu vedie k zvyšovaniu daňového zaťaženia a to sa stáva bariérou rozvoja podnikateľskej činnosti. To môže viesť v konečnom dôsledku k zániku podnikateľských subjektov. A tak vyvstáva otázka zvyšovania, či znižovania daní.

Významným nástrojom rozpočtovej politiky by mali byť daňové úľavy. Nemali by mať charakter nástroja na všeobecnú podporu investovania bez predchádzajúceho posudzovania efektívnosti takto financovaného projektu. Daňové úľavy by mali byť orientované na podporu inovačnej aktivity podnikov a prílev priamych zahraničných investícií.

Význam cieľ ako nástroja rozpočtovej politiky je oveľa nižší. Pozornosť si zasluhujú colné úľavy na dovoz moderných technológií. Táto podpora je v súčasnosti riešená nedostatočne, pretože sa nevzťahuje na všetkých, aj čisto domácich investorov, pokiaľ by spĺňali stanovené kritériá.

V sústave finančných nástrojov patrí významné miesto menovej politike a jej nástrojom. Vo vzťahu k podnikateľskej sfére zohrávajú významnú úlohu komerčné banky prostredníctvom bankového úveru a úroku.

Úver je významným faktorom zabezpečovania celkovej peňažnej rovnováhy a kvality podnikateľského prostredia. Rozdeľovanie prostriedkov prostredníctvom úveru predstavuje dočasné znovurozdeľovanie prostriedkov medzi dlžníka a veriteľa. Súčasný stav slovenskej ekonomiky nevytvára dostatočne priaznivé podmienky pre rast úspor obyvateľstva a tak vlastne vznik dočasne voľných prostriedkov. V období akútneho nedostatku finančných zdrojov nezohráva rozhodujúcu úlohu úroková sadzba, ale možnosť vôbec získať úver.

Úverová politika komerčných bánk by mala smerovať k tomu, aby sa udržali úrokové miery skôr na vyššej úrovni. Výnimkou by mohli byť úvery na nákup moderných výrobných technológií, ktoré sa využijú pri výrobe výrobkov schopných exportu. Dôvodom udržania vyšších úrokových mier však nie je len vysoké riziko nesplatenia potenciálnych nových úverov, ale aj potreba stabilizácie nominálneho menového kurzu. Stabilný menový kurz ovplyvňuje cenový vývoj, devízové rezervy a produktovú diferenciaciu.

Základným predpokladom zníženia mikroekonomickej nerovnováhy je reštrukturalizácia podnikovej sféry. Zásadnou otázkou je určenie subjektov, ktoré by pri jej uskutočňovaní mali zohrať rozhodujúcu úlohu. Má tým subjektom byť štát, podniky, banky, alebo zahraničný kapitál, resp. akou mierou by sa mali na nej podieľať. V slovenských podmienkach nie je možné uplatniť zahraničné skúsenosti, ktoré hovoria v prospech

podnikov. Vytvoriť priaznivé predpoklady pre reštrukturalizáciu slovenskej ekonomiky znamená vytvoriť priaznivé podnikateľské prostredie. Vytvoriť toto prostredie je možné iba súčinnosťou všetkých uvedených subjektov. Štát v tomto procese plní funkciu tvorby podnikateľského prostredia práve fiškálnou, úverovou a menovou politikou.

Finančná politika štátu celkovým systémom svojho fungovania vytvára mechanizmus prepojenia jednotlivých politik na hospodársku politiku ako celok. Vytvára systém spätných väzieb medzi nimi a príslušné kontrolné mechanizmy. Vytvára tak podmienky pre rovnovážny vývoj.

Hlavným problémom vyčleňovania prostriedkov zo štátneho rozpočtu na podporu podnikov nie je samotný objem poskytovaných prostriedkov, ale ich efektívne využitie.

Podniková sféra v SR nie je schopná sama osebe riešiť svoje problémy. Prehľbuje sa totiž nielen nerovnováha medzi zdrojmi a potrebami podnikov, ale aj rozdiely medzi ziskovými a stratovými podnikmi na úkor ziskových v rámci jedného odvetvia. Tým sa prehľbuje aj platobná neschopnosť nielen väčšiny podnikov, ale celých odvetví. Príčin prehľbujúcej sa platobnej neschopnosti je veľa. Veľký podiel na jej prehľbovaní nesú svojim správaním sa podniky. Je to spôsobené tým, že nie sú k tomu nútené rámcovými ekonomickými podmienkami. Všetky tieto skutočnosti ešte zvyrazňujú potrebu reštrukturalizácie podnikovej sféry.

Záver

Pri úvahách o kombinácii nástrojov rozpočtovej a menovej politiky nemožno vychádzať zo západoeurópskych trendov, kde sa menová politika javí skôr ako neutrálna. Rozpočtová politika bude musieť byť pre najbližšie roky reštriktívna, najmä s ohľadom na riziká v naplňaní príjmovej strany štátneho rozpočtu, hoci rozpočtový deficit sa predpokladá ešte stále dosť vysoký. Menová politika nebude môcť kompenzovať reštriktívnu rozpočtovú politiku svojou miernejšou podobou. Tak ako existujú značné riziká expanzívnej rozpočtovej politiky, spočívajúce predovšetkým v nízkej efektívnosti investícií pri nedostatočnom prínose pre rast konkurencieschopnosti na základe kvality výrobkov, tak rovnaký dôvod existuje pre riziko uvoľnenejšej menovej politiky a v rámci nej najmä úverovej politiky. Ani fiškálna, ani menová politika by prípadnou uvoľnenosťou nepriniesli žiadúci impulz k rastu ekonomiky, skôr naopak.

Základnou podmienkou zásadného obratu v nepriaznivej situácii je vypracovať a publikovať predpokladané zmeny v oblasti daňových systémov, poisťných systémov, priorít štátu, ale aj ostatných parametrov napr. v oblasti cien, služieb, vypracovanie strednodobého finančného výhľadu a vypracovanie strednodobého výhľadu verejného sektora. Pri riešení problémov mikroekonomickej nerovnováhy nemajú nádej na úspech parciálne riešenia. Na jej riešení sa musí podieľať bankový sektor, podnikateľská sféra a štát.

LITERATÚRA

1. DOMAR E.D.: Eseje o teórii ekonomického rastu. Bratislava, vydavateľstvo SAV 1966
2. OKÁLI I.: Zhodnotenie doterajších výsledkov transformačného procesu v slovenskej ekonomike. Expertízna štúdia, Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, Bratislava 1999

3. PŘÍVAROVÁ M.: Teória ekonomickej rovnováhy. Bratislava, Elita, 1995

4. SAMUELSON P.A.-NORDHAUS W.D.: Ekonómia, Bratislava, Bradlo, 1992

Kontaktná adresa:

Ing. Viktória Bobáková, CSc.
Podnikovohospodárska fakulta EU
Tajovského 15
043 01 Košice
tel. 095 / 62 238 14
e-mail: bobakova @euke.sk

Recenzoval: doc.Ing.Jiří Kraft,CSc., Technická univerzita Liberec